

EDITURA PARALELA 45

STUDII
TEOLOGICE

Redactare: Mihail Khalid Qaramah
Tehnoredactare: Mihail Vlad
Pregătire de tipar și design copertă: Marius Badea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LANG, UWE MICHAEL

Privind către Dumnezeu nostru : orientarea în timpul rugăciunii liturgice / Uwe Michael Lang ; trad. din lb. engleză de Mihail Khalid Qaramah și Mihai Răducă ; pref. de pr. prof. univ. Dumitru A. Vanca. - Pitești : Paralela 45, 2019

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-973-47-2824-4

I. Qaramah, Mihail Khalid (trad.)

II. Răducă, Mihai (trad.)

III. Vanca, Dumitru A. (pref.)

2

*Turning Towards the Lord
Orientation in Liturgical Prayer*
Uwe Michael Lang

Copyright © 2009 by Ignatius Press, San Francisco
All rights reserved

Copyright © Editura Paralela 45, 2019

Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate, iar conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.
www.edituraparelela45.ro

Uwe Michael Lang

**PRIVIND CĂTRE
DUMNEZEUL NOSTRU**
Orientarea în timpul rugăciunii liturgice

Traducere din limba engleză de
Mihail Khalid Qaramah și Mihai Răducă

Prefață de Pr. prof. univ. Dumitru A. Vanca

Editura Paralela 45

CUPRINS

<i>Răsăritul cel de sus</i> (Prefață la ediția românească) Pr. prof. univ. Dumitru A. VANCA.....	9
Cuvânt-înainte	21
Mulțumiri	25
Introducere	27
I. Reforma liturghiei și poziționarea slujitorului la altar.....	35
II. Despre orientarea în timpul rugăciunii, Liturghie și arhitectura locașului de cult în Biserica primară.....	49
III. Orientarea comună în timpul rugăciunii liturgice: Esența ei teologică și duhovnicească	115
IV. Privind către Dumnezeuul nostru	158
Abrevieri.....	167
Ilustrații.....	171
Bibliografie	173
Index.....	193

În Biserica primară exista un obicei potrivit căruia episcopul sau preotul, după omilie, striga către credincioși „*Conversi ad Dominum*“ – Întoarceți-vă acum către Domnul. Acest lucru însemna, în primul rând, că ei se întorceau spre est, spre soarele ce răsărea, simbolul întoarcerii spre Hristos pe Care Îl întâlnim când celebrăm Euharistia. Acolo unde, pentru unele motive, acest lucru nu era posibil, ei se întorceau cel puțin spre icoana lui Hristos din absidă sau spre Cruce, astfel încât să se îndrepte în cugetul lor spre Domnul. În mod fundamental, aceasta implică un eveniment interior, transformarea, întoarcerea, îndreptarea sufletului spre Iisus Hristos și astfel spre Dumnezeuul Cel viu, spre Lumina cea adevărată. În legătură cu aceasta, exista cealaltă exclamație care este adresată până astăzi comunității credincioșilor înainte de Rugăciunea Euharistică: *Sursum corda* – „*Sus să avem inimile*“, deasupra tuturor preocupărilor, dorințelor, anxietăților și nehibzuinței noastre, „*Sus să aveți inimile, sinele vostru!*“ Prin ambele exclamații suntem chemați, ca să zicem așa, la o reînnoire a botezului nostru: *Conversi ad Dominum* – trebuie mereu să ne întoarcem din căile greșite pe care rătăcim adesea în gândurile și faptele noastre. Trebuie să ne întoarcem din nou spre Cel ce este Calea, Adevărul și Viața. Trebuie să ne întoarcem din nou, îndreptându-ne cu toată viața noastră către Domnul. Și, din nou, trebuie să ne retragem inimile noastre din forța gravitațională care le trage în jos și, înlăuntrul nostru trebuie să le ridicăm în adevăr și iubire. În acest moment să-i mulțumim Domnului pentru că, prin puterea Cuvântului Său și prin Sfintele Taine, ne arată calea cea dreaptă și ne trage inimile în sus.

Papa Benedict al XVI-lea
Omilie la privegherea pascală
22 martie 2008

RĂSĂRITUL CEL DE SUS

În prima lor zi într-o unitate militară, noilor recruți li se explică, printre altele, că salutul militar trebuie făcut cu mâna înclinată la tâmplă, la baza bonetei sau a chipiului, și că niciodată nu trebuie făcut cu capul descoperit. Chiar și cei mai mulți ofițeri au uitat originea medievală a acestui gest (în turnirurile cavaleștești, participanții își declinau identitatea prin ridicarea vizetei de la armură), dar cu siguranță tradiția păstrează acest gest din generație în generație fără ca cineva să îndrăznească să-l schimbe radical.

Volumul de față ne oferă povestea din spatele unui gest liturgic, aparent minor, dar cu bogate semnificații și implicații teologice – *orientarea în timpul rugăciunii*. În același timp, studiul lui Uwe Michael Lang se oferă ca argument și îndemn la prudență atunci când sunt luate în discuții schimbări și reforme. Chiar dacă justificările introducerii unor modificări în practica liturgică pot avea un suport logic sau de eficacitate pastorală, aceste modificări nu sunt întotdeauna în acord cu semnificațiile teologice pe care cei vechi le-au atribuit, devenind, prin urmare, susceptibile de erori. Aceste modificări (și analiza lor) constituie și tema lucrării de față – *poziția clericilor față de comunitatea liturgică în timpul Sfintei Liturghii* –, modificări permise (dar nu impuse) de Conciliul Vatican II (1962-1965).

Gestul orientării liturgice față-n față a clerului și comunității liturgice, împreună cu abandonarea limbii latine în favoarea limbilor vernaculare, face parte dintre cele mai vizibile „cuceriri“ pe care credinciosul catolic obișnuit le-a putut observa în ceremoniile liturgice de după Conciliul Vatican II. Poate tocmai din acest motiv aceste schimbări au născut cele mai pătimase polemici, nu doar în sferile înalte ale teologiei savante, ci chiar între credincioși. În definitiv, această schimbare – mult mai vizibilă decât altele – părea să zdruncine din temelii unul dintre stâlpii Bisericii: Tradiția. Păstrarea neschimbată a Tradiției a fost unul dintre factorii care au dat întotdeauna siguranță și certitudine: certitudinea că ceea ce facem azi este în acord cu practica și cu rugăciunea celor de demult. De aceea, transmise din generație în generație, prin viu grai, obiceiurile și practicile liturgice ale Părinților au o valoare incontestabilă. Așa a fost întotdeauna în Răsărit:

„Unele dintre dogmele și propovăduirile păstrate de Biserică le avem din învățătura scrisă, pe altele însă le-am primit din Tradiția Apostolilor, transmise în taină. Amândouă aceste categorii au aceeași autoritate pentru evlavie. Nimeni nu va spune cuvânt împotriva acestora, pentru că nimeni nu cunoaște cât de cât așezămintele bisericești. Dacă am încerca să înlăturăm obiceiurile nescrise, ca neavând mare importanță, nu ne-am da seama că am păgubi Evanghelia în părțile ei principale; mai mult, am restrânge propovăduirea la numele ei gol. De pildă, (ca să pomenesc lucrul cel dintâi și foarte obștesc), cine a învățat prin scris ca cei care nădăjduiesc în numele Domnului nostru Iisus Hristos, să se însemne cu semnul crucii? Ce scriere ne-a învățat să ne întoarcem spre Răsărit

atunci când ne rugăm? Ce sfânt ne-a lăsat în scris cuvintele de chemare a Sfântului Duh pentru prefacerea pâinii Euharistiei și a Paharului binecuvântării? Nu ne mulțumim cu cele pe care le menționează Apostolul sau Evanghelia, ci spunem unele lucruri înainte, altele pe urmă, ca având mare putere pentru Taină și pe care le luăm din învățătura nescrisă. Noi binecuvântăm apa Botezului și untdelemnul Ungerii, ba încă și pe cel ce se botează. Din ce scrieri? Nu din Tradiția tăcută și tainică? Ce cuvânt scris ne-a învățat ungeria cu untdelemn? Iar cufundarea omului de trei ori, de unde este? Celelalte câte sunt în legătură cu Botezul, lepădarea de satana și de îngerii lui, din ce scriere sunt? Nu sunt, oare, din această învățătură pe care Părinții noștri au păstrat-o sub tăcere, fără iscodire, ca unii care învățaseră bine acel lucru: păstrarea în tăcere a măreției sfinte a Tainelor? La fel Apostolii și Părinții care au stabilit la început cele în legătură cu Biserica, au păstrat taina lor în ascuns și în tăcere¹.

Această stabilitate a formelor practice ale credinței, manifestată plener în practica liturgică, nu reclamă încremenirea riturilor răsăritene în formele liturgice ale primelor veacuri, dar revendică o sevă comună. Asemenea creștinilor apuseni, răsăritenii au modificat, au inovat și au schimbat la rândul lor conținuturi și forme². Sfântul Ioan Gură de Aur cu greu și-ar mai recunoaște propria Liturghie³, iar Sfântul Vasile cel Mare ar fi uimit de câte

¹ SFÂNTUL VASILIE CEL MARE, *De Spirito Sancto*, 27, 66, Migne, P. G., XXXII, col. 188-189. [trad. rom. *Despre Sfântul Duh*, trad. C. Cornițescu și T. Bodogae, PSB vol. 12, București, Edit. IBMBOR 1988, p.79-80]

² Robert TAFT, *Oltre l'Oriente e l'Occidente*, Roma, Edit. Lipa, 1992, p. 158.

³ Andrew WADE, „Ce liturghie a săvârșit Sfântul Ioan Gură de Aur ?“, în rev. *Credința ortodoxă* (=Altarul reîntregirii), nr. 1/1996, p. 33-51.

lucruri au fost adăugate „Rânduiei altarului“, pe care el a lăsat-o urmașilor săi. Totuși, aceste modificări, de cele mai multe ori, au fost lente și puține, astfel încât abia erau perceptibile într-o singură generație. Lăsând la o parte chestiunile doctrinare adăugate credinței Bisericii Nedespărțite, trebuie să spunem că diferența dintre Răsărit și Apus, în ceea ce privește evoluția practicilor liturgice, stă doar în metodă; în timp ce apusenii au realizat acest proces de sus în jos, prin instituții și reforme „proiectate în birou“, răsăritenii au făcut acest lucru prin receptarea practicii pastorale, cu alte cuvinte, un proces de asimilare a experienței liturgice de jos în sus, de la „firul ierbii“. Dacă efectul a fost același – schimbarea –, procesul a fost mai puțin dinamic și, implicit, mai puțin dramatic în Răsărit decât în Apus. Va trebui să recunoaștem însă că, în timp ce catolicii au oferit analize și dezbateri științifice consistente (pe texte și izvoare), noi, ortodocșii, am oferit mai mult o teologie liturgică speculativă. Poate tocmai din acest motiv, în ultima sută de ani răsăritenii (cu puține și remarcabile excepții oferite de teologia rusă) au fost mai puțin prezenți în arena dezbaterilor științifice⁴, lăsând mai întotdeauna apărarea tradiției răsăritene tot în mâna unor catolici⁵.

⁴ În teologia românească, spre exemplu, studiile lui Petre Vintilescu și ale lui Ene Braniște, considerați cei mai mari liturgiști, sunt doar sinteze ale altor cercetători, și numai în cazuri punctuale, care țin de tradiția românească, se poate vorbi de cercetări și analize științifice.

⁵ Pentru o imagine sintetică asupra curentelor și a celor mai importanți liturgiști din ultimele secole a se vedea studiul pr. Ioan I. Ică jr., „Comentariul liturgic bizantin – contestarea și reabilitarea unui gen teologic“, în: *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine (studii și texte)*, Sibiu, Edit. Deisis, 2012.